

МОРОЗОВ Є. Є.

здобувач

(Запорізький національний університет)

УДК 342.5

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.80>

**ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД
ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА
В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

У статті проаналізовано перспективи вдосконалення організаційно-правових засад дотримання прав і свобод людини і громадянина в діяльності Національної поліції України та запропоновано чіткі алгоритми діяльності за даним напрямом роботи та функціонування відповідної системи.

Автор обґрунтовує позицію про те, що застосування інституційного підходу до контролю за реалізацією принципу дотримання принципу прав і свобод людини і громадянина безперечно позитивно впливає на ці процеси й концептуально утворює розуміння інституту прав і свобод людини і громадянина в діяльності поліції. Саме наведене вище, додатково обґрунтовує позицію про те, що надмірність обмеження прав і свобод людини і громадянина може призвести до суттєвого порушення принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина в діяльності не лише поліції, а й усього державного механізму.

Підкреслюється, що організаційно-управлінське навантаження процесів забезпечення реалізації принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина дозволяє поліпшити не лише систему управління підрозділами поліції, а й докорінно вплинути на те, що розуміння сутності інституту прав і свобод людини глибоко проникне та закоріниться в свідомості поліцейських.

На думку автора, досить слушним є аналіз і імплементація до системи забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина в діяльності поліції та дії відповідного принципу, такої категорії як гарантування, оскільки вона виходить значно ширше за суху формалізацію факту наявності права, а також є більш функційною поряд і формальністю категорії ознак. Поряд із цим, ми вважаємо, що взаємний обмін інформацією про форми та методи реагування на факти порушення принципу прав і свобод людини в діяльності поліції в залежності від сфери такого порушення можуть значно ефективізувати окреслені процеси та спростити реагування на них.

Ключові слова: права людини, правова охорона, відповідальність, поліція, дотримання прав, засади діяльності.

Morozov E. E. Prospects for improving the organizational and legal framework for observance of human and civil rights and freedoms in the activities of the national police of Ukraine

The article analyzes the prospects for improving the organizational and legal foundations of observance of human and civil rights and freedoms in the activities of the National Police of Ukraine and offers clear algorithms of activity in this area of work and functioning of the relevant system.

The author substantiates the position that the application of an institutional approach to monitoring the implementation of the principle of observance of the principle of observance of the principle of human and civil rights and freedoms undoubtedly has a positive effect on these processes and conceptually affirms the understanding

of the institution of human and civil rights and freedoms in the activities of the police. It is the above that additionally substantiates the position that excessive restriction of human and civil rights and freedoms can lead to a significant violation of the principle of observance of human and civil rights and freedoms in the activities of not only the police, but also the entire state mechanism.

It is emphasized that the organizational and managerial load of the processes of ensuring the implementation of the principle of observance of human and civil rights and freedoms allows to improve not only the management system of police units, but also to radically influence the fact that the understanding of the essence of the institution of human rights and freedoms will penetrate deeply and take root in the minds of police officers.

In the author's opinion, it is quite reasonable to analyze and implement in the system of ensuring the observance of human and civil rights and freedoms in the activities of the police and the operation of the relevant principle, such a category as guarantee, since it is much broader than the dry formalization of the fact of the existence of the right, and is also more of a function along with the formality of the category of signs. At the same time, we believe that the mutual exchange of information on the forms and methods of responding to the facts of violation of the principle of human rights and freedoms in the activities of the police, depending on the scope of such violation, can significantly effectively the outlined processes and simplify the response to them.

Key words: *human rights, legal protection, responsibility, police, observance of rights, principles of activity.*

Актуальність тематики. Питання вдосконалення реалізації принципу дотримання прав і свобод людини в діяльності Національної поліції України, має перш за все низку доктринальних аспектів, що пов'язані з вектором його застосування, його екзистенційними функціональним змістом, а також сферою такого застосування, котрих у діяльності Національної поліції України безліч.

На нашу думку, виключно доклавши зусиль до наукового опрацювання та формування чіткого механізму реалізації принципу дотримання прав і свобод людини в діяльності Національної поліції України можливим є досягнення реального результату, що змістовно та якісно відрізнятиметься від поточного стану речей.

Стаття 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» декларує, що воєнний стан як особливий правовий режим, який вводиться в країні або окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, крім надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, ще передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. Водночас, норми і положення законодавства України про воєнний стан (про правовий режим воєнного стану), перш за все хоч і мають обмежувальний зміст і спрямовані на «згурпування» державного механізму з метою ефективного відбиття посягання на територіальну цілісність та суверенітет держави, та все ж не мають всеохоплюючих конструкцій щодо нівелювання виключно всіх прав і свобод людини і громадянина, в тому числі принципу їх забезпечення.

Об'єктом статті виступають суспільні відносини, в сфері дотримання прав і свобод людини і громадянина в діяльності Національної поліції України.

Метою статті є аналіз проблемних питань у сфері перспектив удосконалення організаційно-правових засад дотримання прав і свобод людини і громадянина в діяльності Національної поліції України

Виклад основного матеріалу статті. Національна поліція України є органом, на який покладено завдання служити суспільству шляхом забезпечення охорони законних прав та свобод людини і громадянина, підтримувати публічну безпеку та правопорядок, а також протидіяти злочинності. У процесі виконання даних завдань проявляється компетенція Національної поліції щодо реалізації міжнародних стандартів прав людини. Ці завдання утворюють специфіку та особливий характер діяльності поліцейського, підготовка якого повинна бути зосереджена на набутті ним практичних знань, умінь та навичок, виховання у нього поваги до природних прав людини, а виконання його професійних службових обов'язків повинно відбуватися відповідно до вимог нормативно – правових актів, посадових (функціональних) обов'язків та наказів керівництва [2]. Саме тому, перспектива вдосконалення реалізації принципу дотримання прав і свобод людини в діяльності Національної поліції України, перш за все, дозволить вивести на якісно новий рівень виконання завдань відповідним органом правопорядку, що в свою чергу дозволить стверджувати про перебіг якісних процесів щодо утвердження демократичних принципів і становлення та укріплення правової державності в діяльності поліції, що позитивно впливатиме на європейську інтеграцію України, як кандидата в члени до Європейського союзу.

Водночас необхідно не лише вивчати, а й практично поширювати позитивний досвід ряду зарубіжних країн щодо уніфікованого механізму відомчого управління якістю вищої освіти для професійної підготовки поліцейських в Україні, зокрема в питанні набуття фахових знань у сфері забезпечення дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина під час виконання своїх завдань, що, на нашу думку, є одним із основних завдань процесу подальшого реформування Національної поліції України та відіграє одну з особливих ролей у контексті європейської інтеграції України [3, С. 181-184]. Саме тому, на нашу думку, важливим є використання зарубіжного досвіду в діяльності органів правопорядку, а також Національної поліції України, в контексті впровадження та поступового пронизування їх засадами та стандартами необхідності дотримання прав і свобод людини і громадянина в правоохоронній діяльності не лише на базовому рівні, а й застосовуючи різноманітні форми, методи та способи.

Таким чином, в Українській державі утверджуються нові спеціальні принципи діяльності правоохоронних органів, які становлять засадничі умови взаємовідносин між людиною та державою. У зв'язку з цим діяльність Національної поліції має ґрунтуватися на системі принципів, процесуально-правових правил, які прямо чи побічно спрямовані для забезпечення дотримання прав людини. Водночас з урахуванням висловлених у сучасних наукових доробках позицій щодо забезпечення дотримання прав людини в правоохоронній діяльності можна констатувати, що нині відсутнє комплексне монографічне дослідження щодо забезпечення дотримання прав людини під час виконання Національною поліцією України своїх завдань з урахуванням науки конституційного права саме як галузі юридичної науки, що досліджує конституційні засади побудови держави та суспільства, основні права, свободи й обов'язки людини та громадянина, конституційні основи організації та діяльності органів державної влади тощо. Щодо подальших напрямів наукових розробок у сфері забезпечення дотримання прав людини під час виконання поліцією своїх завдань зазначимо, що з огляду на різноплановість науково-теоретичних робіт у сфері вибраної нами проблеми доцільно більше аналізувати її з боку науки конституційного права, оскільки саме конституційно-правові норми виступають фундаментальними засадами принципу дотримання прав людини в діяльності Національної поліції України [4]. Ми цілком поділяємо зазначену політику, адже багатовекторність в реалізації принципу забезпечення прав і свобод людини і громадянина, перш за все дозволяє використати ті засоби, способи та форми, що уможливлюють більш ефективне досягнення правового результату, а також наближають стан функціонування поліції до високих стандартів з огляду на європейський рівень.

Чітке встановлення необхідності наближення правових засад діяльності правоохоронних органів до європейських стандартів зазначено з Указі Президента України «Про План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства

в Раді Європи» [5]. Такий підхід, на нашу думку, є ще одним найбільш важливим у процесах удосконалення забезпечення дотримання принципу прав і свобод людини і громадянина в діяльності Національної поліції України, адже планування, як форма довгострокового менеджменту, дозволяє ставити стратегічні цілі та досягати їх у спосіб реалізації тактичних задач, котрі й формують комплекс заходів зі втілення необхідного кінцевого результату.

Нині українському суспільству, як зазначає О. І. Кудерміна, притаманна здебільшого зовнішня демонстрація соціально схвалених зразків поведінки, які на сучасному етапі розвитку держави можуть бути іманентні далеко не всім громадянам. З огляду на наведене професійна діяльність поліцейського здійснюється в умовах постійного ризику зіткнення з громадянами іншого розуміння сутності правової поведінки, ніж тієї, що притаманна, власне, їм. Правоохоронній діяльності завжди був властивий конфліктний характер перебігу, але актуальна для сьогодення ситуація розвитку суспільних відносин загострила його до раніше невідомого рівня. Працівники Національної поліції України здійснюють професійну діяльність у реально існуючих соціальних умовах прояву рівня сформованості та змістовного характеру правосвідомості громадян. Ефективне здійснення правоохоронних функцій, навіть ідеально мотивованих та навчених поліціантів, можливе лише за умови «нормальності» нормативного регулювання поведінки всіх інших учасників соціальної взаємодії. В традиційних демократичних устроях державності суспільні інститути тільки фіксують типові норми поведінки, що фактично склалися. На сьогодні українському суспільству притаманна здебільшого зовнішня демонстрація соціально схвалених зразків поведінки, які на сучасному етапі розвитку держави можуть бути властиві не всім громадянам. Виходячи з наведеного, професійна діяльність поліцейського здійснюється в умовах постійного ризику зіткнення з громадянами іншого розуміння сутності правової поведінки, а ніж тієї, що притаманна власно їм. Правоохоронній діяльності завжди був властивий конфліктний характер перебігу, але актуальна для сьогодення ситуація розвитку суспільних відносин загострила його до раніше невідомого рівня [6, С. 79-84; 7, С. 3–7]. Саме виходячи з такої позиції, на нашу думку надзвичайно важливим є потреба втілення в правоохорону тих принципів, стандартів і канонів відбору поліцейських, що забезпечать їх високий професійний рівень та вможливають виконання ними свого обов'язку на високому професійному рівні з урахуванням не лише формального дотримання принципу забезпечення дотримання прав і свобод людини в діяльності поліції, а й дозволить розкривши суть і зміст інституту прав і свобод людини, осягнути його екзистенційний зміст не лише на рівні обов'язку, а в якості цивілізаційного й нагального рішення, що притаманне сталим демократіям.

Незважаючи на головні пріоритети, в роботі української поліції наявні факти порушень прав і свобод людини. До основних порушень прав людини, які систематично здійснюється зі сторони правоохоронних органів в адміністративній діяльності, належать такі: порушення процедури зібрання доказів, які засвідчують причетність особи до скоєння злочинної дії; використання заходів фізичного впливу та спецзасобів у процесі затримання (особливо, коли такі заходи не є виправданими належним чином, як це зазначено в законі); створення перешкод для участі захисника в процесі захисту особи; недотримання вимог процедури затримання; порушення умов тримання арештованих осіб вимогам національного і міжнародного права; помилки, які допускаються у процесі ведення правової документації; перевищення меж застосування сили з метою попередження чи припинення правопорушень [8, с. 112]. На нашу думку, ці системні речі, будучи притаманними адміністративно-правовій сфері законодавства України, мають бути релевантно апелювані не лише комплексними змінами до адміністративного законодавства, щодо унеможливлення таких проявів у подальшому, а й системно структурованими управлінськими рішеннями, що потребують не лише прийняття й доведення до виконавців із вимогою реалізації, а й контролю за відповідним процесом, що в свою чергу виразиться в оптимізації процесів забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина.

Застосування поліцейських заходів повинно бути правомірним і лише з метою виконання повноважень поліції. Міжнародними стандартами прав людини передбачається обме-

ження повноважень поліції щодо використання примусу. Підтвердженням цього є Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку від 17 грудня 1979 року, у статті 3 якого вказується, що службовці органів правопорядку можуть застосовувати силу тільки у разі суворой необхідності і в обсязі, необхідному для виконання їх обов'язків. У цьому положенні підкреслюється, що застосування сили службовцями органів правопорядку має бути винятковим; хоча, мається на увазі, що службовці органів правопорядку мають бути уповноважені застосовувати силу, за розумної необхідності в конкретних обставинах для запобігання злочину або при виконанні законного затримання чи допомоги і його проведенні щодо порушників або підозрюваних; сила, що виходить за ці межі, не може бути застосована [9]. Цей аспект, на наше глибоке переконання потребує особливої уваги, оскільки питання визначення меж і алгоритму роботи запобіжних механізмів у відповідній діяльності, перш за все дозволить в подальшому планувати розвиток і поглиблення реалізації інституту прав і свобод людини і громадянина та принципу поліції, що спрямований на його захист і охорону. Проте, пов'язаність реалізації принципу прав людини в діяльності поліції з кримінальним процесуальним законодавством, перш за все зумовлює потребу внесення до нього змін.

Це вимагає пильної уваги до вдосконалення роботи поліції, протиставлення кримінальному свавілля і беззаконню не тільки авторитету і сили права, але й переконання громадян у необхідності та глибокій зацікавленості в зміцненні правопорядку і законності, забезпеченні ділових стосунків між працівниками поліції і громадянами. Взаємодія поліції та громади ще називають англійським терміном Community Policing (CoP). Вона полягає у тому, що поліція працює, враховуючи думку громади щодо проблем безпеки та громадського порядку на території обслуговування. Community Policing – це постійна взаємодія поліції з населенням та місцевою владою заради спільного безпечного простору [10]. Ми вважаємо, що саме принцип ком'юніті полісінг тісно пов'язаний із реалізацією принципу забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, оскільки ці явища співвідносяться як зміст і форма реалізації. Саме тому, ще одним напрямом удосконалення функціонування цього вектору в правоохоронній діяльності поліції є неминуча необхідність імплементації в діяльність форм і методів дотримання принципу прав людини інноваційного змісту.

Проаналізувавши основні завдання поліції, можна вказати, що забезпечення прав і свобод людини належить до пріоритетних напрямків та є стратегічною метою діяльності Національної поліції України. Проте діяльність поліції щодо захисту прав людини потрібно удосконалювати і «прирівнювати» до міжнародних стандартів для гуманізації правоохоронної діяльності, в межах яких ці права будуть забезпечуватись. Законність в органах поліції має певні особливості, зумовлені місцем цих органів у системі функціонування держави, а також покладених на них завдань та функцій. Саме поняття законності в органах поліції слід визначати, як спосіб роботи цих органів, в результаті чого здійснюється неухильне дотримання вимог Конституції, законів та інших нормативно-правових актів в усіх напрямках діяльності. Збільшення взаємодії та співпраці поліції і громадськості позитивно вплинуло на одне з основних завдань органів внутрішніх справ – захист прав і свобод людини. Ця взаємодія спрямована на всебічне і повне дотримання законності. На нашу думку, головною проблемою забезпечення прав і свобод людини та громадянина є неефективне налагодження комунікацій або неналежне розуміння поставлених завдань. У деяких випадках до цього призводить небажання співпрацювати для взаємного порозуміння й результату [11]. Безперечно, ми вважаємо, що ефективність в забезпеченні прав і свобод людини і громадянина досягається, перш за все тим способом, що управлінський ресурс і відповідна воля в діяльності керівної ланки Національної поліції України виражається за певними стандартами, що мають враховувати також і ті вектори, що передбачають забезпечення дотримання прав людини.

Висновки. Ми вважаємо, що застосування інституційного підходу до контролю за реалізацією принципу дотримання принципу прав і свобод людини і громадянина безперечно позитивно впливає на ці процеси й концептуально утверджує розуміння інституту прав і свобод людини і громадянина в діяльності поліції. Саме наведене вище, додатково обґрунтовує позицію про те, що надмірність обмеження прав і свобод людини і громадянина

може призвести до суттєвого порушення принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина в діяльності не лише поліції, а й усього державного механізму.

Безперечно, ми підтримуючи зазначені позиції маємо також підкреслити про те, що організаційно-управлінське навантаження процесів забезпечення реалізації принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина дозволяє поліпшити не лише систему управління підрозділами поліції, а й докорінно вплинути на те, що розуміння сутності інституту прав і свобод людини глибоко проникне та закоріниться в свідомості поліцейських.

На нашу думку, досить слушним є аналіз і імплементація до системи забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина в діяльності поліції та дії відповідного принципу, такої категорії як гарантування, оскільки вона виходить значно ширше за суху формалізацію факту наявності права, а також є більш функцію поряд і формальністю категорії ознак. Поряд із цим, ми вважаємо, що взаємо обмін інформацію про форми та методи реагування на факти порушення принципу прав і свобод людини в діяльності поліції в залежності від сфери такого порушення можуть значно ефективізувати окреслені процеси та спростити реагування на них.

Список використаних джерел:

1. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упор. М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2022. 315 с.
2. Владовська К., Морщук Т. дотримання міжнародних стандартів прав людини працівниками національної поліції України. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 2019 Випуск 4. URL: http://old.univer.km.ua/statti/6_Vladovska_K_DOTRIMANNYA_MIZhNARODNIKh_STANDARTIV_PRAV_LYuDINI_PRATsIVNIKAMI_NATsIONALNOI_POLITsII_UKRAINI.pdf
3. Вітик Ю. І. Освіта у вищих навчальних закладах МВС України: фактор професійного забезпечення прав людини. Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності Національної поліції та закладів вищої освіти МВС України: матеріали III міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 29 квіт. 2021 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 181–184.
4. Вітик Ю. Принцип дотримання прав людини в діяльності національної поліції України: стан наукового дослідження. *Підприємництво, господарство і право*, № 4/2021. URL:
5. Про План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають з її членства в Раді Європи: Указ Президента України від 12 січ. 2011 р. № 24/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24/2011>
6. Кудерміна О. І., Лісун С. Л. Психологічні особливості нормативної регуляції поведінки працівників Національної поліції України. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2015. № 7. С. 79–84. (Серія «Педагогіка. Психологія»).
7. Благута Р. І. Психологічна парадигма нормативної регуляції поведінки працівників Національної поліції України. Сучасні стратегії та перспективи оптимізації взаємодії поліції і населення в соціумі: матеріали круглого столу (Львів, 23 листоп. 2017 р.) / упоряд.: З. Р. Кісіль, Л. Й. Гуменюк. Львів: ЛьвДУВС, 2017. С. 3–7.
8. Сокурєнко В. В. Управління органами національної поліції України : підручник. Харків : Стильна типографія, 2017. 580 с.
9. Кодекс поведінки службовців органів правопорядку ООН від 1979 року: затв. резолюцією Ген. Асамблеї ООН від 17.12.1979 № 34/169 // Центр політико – правових реформ: сайт. URL: https://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/PS_05_4_2_001.pdf
10. Взаємодія поліції та громади (Community Policing). URL: chrome-extension://oemmndcbldboiebfnladdacbfmadadm/http://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/com_pol.pdf
11. Федчишин А. Діяльність національної поліції щодо захисту прав і свобод людини: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. *Молода наука*, № 4/2019. URL: <http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/921/908>

